

A lelki elfajulásról.

Írta: PALÁGYI MENYHÉRT.

A philosophus embert bizonyos tekintetben lelki orvosnak mondhatjuk: hiszen egész életén át a lelki élet vizsgálatával foglalkozik és így nem kerülheti el, hogy az értelem tévelygéseit és zavarait, a kedély- s akarati élet elfajzásait és elkorcsosodásait behatóan ne tanulmányozza. A mi napjainkban meg épenséggel akarva, nem akarva ráterelődik figyelme a szellemi degenerationak egyre sűrűbben fölbukkanó, lassacskán majdnem köznapivá váló jelenségeire. Különösen a nyomtatott betű az, mely a művelődés csiráival együtt az elfajulás bacillusait is szertehordozza az ezrek és a milliók közé: elannyira, hogy néha ép a nemesebb érzésű gondolkozók hajlandók a Guttenberg találmánya ellen föllázadni és azt már-már az emberi nem legnagyobb csapásának minősíteni. Némelyek a napi sajtót, mások a szépirodalmat, sőt egyenesen a tudományt és philosophiát teszik felelőssé a lelkek romlásáért és akadnak elkeseredettek, kik az egész emberi culturát művészetével, tudományával és philosophiájával egyetemben egyetlen nagy elfajzási tüneménynek tekintik.

És mi ebből a tanulság? Nézetem szerint az, hogy a végletek érintkezésének elvénél fogva a haladás és tökéletesedés tözsomszédságában ott találjuk a visszafejlődés és korcsosodás mozzanatait is és a kétféle ellentétes folyamat jelenségei úgy egybeszövődnek, hogy a gyöngébb látású ember nem képes az egyiknek szálait a másikéitól kellően elválasztani. Valóban néha szinte lehetetlennek látszik eldönteni, hogy hol végződik valamely lelki haladás és hol csap át decadentiába és degeneratioba. Az elméncz világfiak és léha sophisták ebből csinálnak tőkét és különös kedvtelést

lelnek abban, hogy az emelkedett lelket tüntessék fel alacsonynak, az elfajzott lelket pedig a magasabban állónak. Valóságos sporttá, sőt művészetté fejlesztik a fönséges és az aljas határvonalainak elhomályosítását, hogy a zavarosban a tisztát bemocskolhassák, saját szennyes mivoltukat pedig fölmagasztalhassák.

Az olyan elmét, mely gyönyört lel abban, hogy a helyesnek és helytelennek határait elhomályosítsa a végből, hogy helyest nevetségesnek vagy utálatosnak, a helytelent ellenben nemesnek és magasztosnak tüntesse föl: decadens elmének nevezem. Nagyon természetes, hogy az ilyen decadens elme csak akkor kelthet szélesebb körökben figyelmet, ha nagy ügyességet, leleményt, virtuositást fejt ki a helyes és a helytelen határainak elhomályosításában, vagyis ha megnyerő, geniális módon rántja sárba a helyest és dicsőíti a helytelent. Ebből látni, hogy én a decadens elmét nem tartom szükségszerűen tehetségtelennek, sőt ellenkezőleg meg vagyok győződve, hogy az olyan decadens elme kelt föltűnést és nevel utánzókat, a ki érdekes tehetségeket villogtat, ragyogtat a decadentián belül. A bölcsésznek, a tudósnak tárgyilagosnak kell maradnia a decadens elmékkel szemben is, különben nem képes velük sikeresen megküzdeni. Bármennyire is fájjaljuk a veszedelmes rontást, melyet a decadens elmék a társadalomra gyakorolni képesek: velük szemben, sőt talán leginkább velük szemben is igazságosagnak kell maradnunk, máskülönben magunk is hozzájárulunk rontó hatásuk fokozásához és így magunk is önkéntelenül bűnrészeséivé válunk az ő szomorú mesterségüknek. Napjainkban igen sok tudós és moralista író támadt, aki szörnyű elkeseredéssel kel ki korunknak elfajultsága és bizonyos decadens szellemű írók munkái ellen: de én azt hiszem, hogy ezek a dühös tudós és moralista urak csak egyet értek el, hogy t. i. fokozott érdeklődést keltettek a degeneratio jelenségei iránt és nagyban hozzájárultak a decadens szellemű írók népszerűségének fokozásához.

Így pl. egy igen kitűnő stilista és népszerű philosophiai író, hazánkfia: MAX NORDAU »Entartung« czímen két kötetes nagy munkát írt volt, melyben rettenetes és vérengző hadjáratot indított korunk decadentiája és decadens irodalma ellen-

A fényes tollú író munkája nem tudom hány kiadásban forog közkézen; de én azt hiszem, hogy egyetlen lelket sem tántorított el a modernista kedvtelésektől. Sőt ellenkezőleg, úgy vélem, hogy neki magának is nem csekély érdeme – ha szabad ezt érdemnek nevezni – hogy hozzájárult a modernista bajoknak minél szélesebb körökbe való elterjesztéséhez. NORDAU a *decadentia* címén élesen neki ront IBSEN-nek, TOLSTOI-nak, ZOLÁ-nak, NIETZSCHE-nek, WILDE-nak és egész sereg fin de siècle írónak, úgy hogy könyvének olvasása közben egyre fokozottabb ellenszenvet támaszt önmaga ellen, mert egyre mélyebben érezzük, hogy az ócsárló író talán már feledve lesz, mikor az általa ócsárlott decadensek bizonyos elismerendő fényes tulajdonaik által még mindig érdeklődést fognak kelteni. Hiszen NORDAU maga stílus tekintetében nem kis mértékben utánzója az általa annyira szidalmazott decadens íróknak. És az irodalomtörténet, ha róla meg fog fog emlékezni, őt magát is mint antidecadens írókat a decadensek közé fogja sorozni. Mert úgy szokott az lenni, hogy aki föltűnést keltő módon menydörög korának bizonyos eltévelyedései ellen, az igazságos utókor által maga is az általa ostorozott tévelygők utánzó epigonjai közé soroztatik.

Sokkal komolyabban, mint a népszerűsítő NORDAU, vizsgálta volt a *decadentia* jelenségeit PAUL MÖBIUS, a nemrég elhunyt jeles pszichiáter, mert ő már az elfogulatlan bűvár álláspontjára iparkodott helyezkedni érdekes tárgyával szemben. Ámde ő is bizonyos túlzásokba ragadtatta magát, mint azt különösen a GOETHÉRŐL írt nagy tanulmányában láthatjuk. Az elmeorvosok ama jellemző sajátysága, hogy mindenütt elmebaj, hysteriát, vagy legalább degenerációt szimatolnak, sok tekintetben árnyékot vet a MÖBIUS gondolkozásmódjára is. Szerinte a lelki egészség csak ideál, mely megvalósítva sehol sem található, és melytől jobbra-balra való ingadozások által térünk el mindmegannyian, úgy, hogy voltaképpen mindnyájan decadenseknek, degeneráltaknak tekinthetjük magunkat és a kérdés mindig csak az, hogy milyen fokig jutottunk az általános lelki betegségben. Én ezt a fölfogásmódot nem tartom szerencsésnek, mert azt hiszem, hogy könnyen hozzájárulhat az elmék megtévesztéséhez. Igaz, hogy mindnyájan gyarló emberek vagyunk, akik bizony a tévedés Scyllája és Charibdisé

között hánykolódunk egész életünkön keresztül; mégis kár volna a decadens elmék között pusztán csak fokozati különbséget tenni. A nem decadens, vagy ha úgy tetszik az egészséges elme legfőbb jellemvonása, hogy *hisz a helyesnek és helytelennek abszolút különbségében*. Meg van győződve arról, hogy ami helyes, az nem helytelen és fordítva a helytelen soha sem helyes: noha megeshetik akárhányszor, hogy a gyarló emberész nem tud közöttük különbséget tenni. De ha valakinek tökéletes elméje volna, akkor soha nem támadna benne kétség a helyes és a helytelenek áthidalhatatlan különbsége iránt. És mert elménk gyarló, azért még nincsen jogunk a helyesnek és helytelennek abszolút különbségét tagadni; sőt éppen ellenkezőleg, minél mélyebben át vagyunk hatva emberi elménk gyarló voltától, annál inkább kell meggyőződve lennünk arról, hogy egy tökéletes elmére nézve abszolút biztos és éles határ létezik a helyesnek és helytelenek megkülönböztetésében, és így nekünk embereknek ezt a határt nem szabad elhomályosítanunk, hanem ellenkezőleg minél élesebb világításba kell helyoznünk. Nos hát az olyan elmét, mely a helyesnek és helytelenek határát minél élesebb világításba helyezni iparkodik, úgy a maga, mint a mások számára, egészséges elmének nevezem. A decadens elme azonban éppen fordítva abban leli gyönyörűségét, hogy e határt sötétségbe borítsa és önmagát, valamint embertársát e. határ iránt tévedésbe ejtse. Ha tehát a decadens és az egészséges elmét összehasonlítjuk, akkor legalább *törekvésükre* nézve igenis határozott ellentétet állapíthatunk meg közöttük. És ez az, amiről MÖBIUS megfeledezett. Egyáltalán azt hiszem, hogy a pszichiaterok nem foglalkozván eléggé filozófiával, könnyen abba a bajba esnek, hogy az egészséges elme mibenléte elhomályosodik előttük.

Talán kissé föltűnő, hogy a decadentiáról és degenerációról a fentebbiekben tisztán szellemi értelemben szólok. Félreértések elkerülése végett meg kell tehát jegyeznem, hogy a decadentiát kétféle irányban kell vizsgálatnak alávetni: fizikai és szellemi irányban. Az ember fia örökölhét olyan szervezetet, olyan szervi abnormitásokat, elfajulásokat, melyek lelki életének kifejlődését eleve beteges irányba terelhetik, vagyis igen fogékonyvá tehetik a lelki, degenerációra, így például

valaki már örökölheti a nemi perversitásokra való hajlandóságot. Az orvosnak és életbúvárnak feladata lesz a fizikai szervezetet abból a szempontból megvizsgálni, hogy mi az benne, ami a lelki elfajulásnak útját egyengeti. A philosophais ember azonban a fordított vizsgálódási irányban halad. Ő is lelki életet és annak elfajulásait kutatva, oda jut, hogy a lelki elfajulásnak visszahatását magára a szervezetre is kénytelen figyelembe venni. Ezen a ponton azután összetalálkozik az orvossal és a biológussal. És nagyon fontos, hogy ez. összetalálkozásban egymást megérteni iparkodjanak. Éppen olyan fontos a testi elfajulás hatását a lelki életre, mint fordítva a lelki elfajulását a testi életre vizsgálni. Egyik út sem vezet magában véve célhoz; ezt az orvosoknak és biológusoknak nem volna szabad elfeledniök.

Mindenekelőtt tehát a decadens lélek ismertető jegyét kellett kiemelni: azt ugyanis, hogy a helyesnek és helytelennek határait elhomályosítani iparkodik. De hogy túlságosan elvont ne maradjak, jó lesz a fölállított meghatározást valamely markáns példán szemléltetni. Hosszas körültekintés után arra a meggyőződésre jutottam, hogy a szellemi decadentiának és degenerációnak jellemzetesebb típusát, mint az OSCAR WILDE-ét hiába keresném az egész modern irodalomban. Az újabb irodalmi decadentia ugyan francia eredetű, ámde jellemző, hogy sem BAUDELAIRE, sem VERLAIN vagy MALLARME és egyáltalán semelyike a francia decadenseknek vagy symbolistáknak nem fejezik ki oly élesen és csillogóan, hogy mi a modern elfajulás, mint angol utódjuk OSCAR WILDE, aki Dorian Gray című híres regényében művészi tudatossággal alkotta meg a szellemi elfajultságnak, a fin de siècle romlottságának modern típusát. Kár, hogy WILDE nem volt képes hősével szemben igazi tárgyilagosság álláspontjára helyezkedni, még a tárgyiasság ama fokára sem, melyet az orosz írók tanusltanak akaratbeteg hőseikkel szemben. Kár, hogy WILDE mint den erőlködése mellett is elfogultan szerelmes önmagába, illetve regényhősebe Dorianba, úgy hogy ennek decadens lelkületét bárha ostorozni is látszik, mégis voltaképen csak minél érdekesebbé tenni és fölmagasztalni kívánja. Pedig ha elfogulatlanul tekint vala alakjára, halhatatlan remekművet alkotott volna. Így is azonban érdekes munkát hozott létre

melynek főérdeme, hogy a századvégi lelki elfajulást az utókor is tanulmányozhatja félig a regény hősén, félig e regényhős megalkotóján.

WILDE főleg az által tűnik ki, hogy finom szellemes sophistikával tudja a helytelent helyesnek föltüntetni. így pl. a következőképen tör lándzsát a bűn érdekében. »Minden vágy, melyet elfojtunk, tovább is ott fészkel lelkünkben és megmérgezi azt. Véghez kell tehát vinni a bűnös cselekményt, hogy az ember megszabaduljon tőle, mert minden cselekedet egy neme a tisztulásnak.« íme egy kis szellemes szójárással a bűnös tett végrehajtását megtisztulási folyamatként, vagyis erkölcsös eljárásaként lehet feltüntetni. »A kísértéstől való szabadulásnak egyetlen módja, folytatja WILDE, ha a kísértésnek engedünk. De ha ellentállsz a kísértésnek, akkor lelked megbetegszik . . .« Vagyis, aki elfojtja gonosz szándékát, az lelki beteggé lesz, az bűnbe esik. WILDE tehát nem csak tisztulásnak tünteti föl a bűnbe esést, hanem fordítva bűnnek minősíti azt az erkölcsi energiát, melylyel vágyainkat elnyomjuk. És hogyan jut e perversus gondolatokhoz? Úgy, hogy párhuzamba állítja a bűnös cselekvést a művészi alkotással. A művész mintegy viselősnak érzi magát, midőn az alkotás vágya elfogja: hogy megszabaduljon lelki terhétől, ki kell azt magából vetítenie valamely alkotás formájában. Egészen ilyennek látja WILDE a bűnre csábulást is, és ezért mondja, hogy végre kell hajtani a bűnt, mert csak így tisztulhatni meg tőle. A művész-ember továbbá azt tartja bűnnek és azt nem tudja magának megbocsátani, ha az ihlet pillanatában elhagyja magát téríteni (pl. valamely kötelesség által) az alkotás munkájától. Az ihletnek ezt az elfojtását WILDE párhuzamba hozza a bűnös vágy elfojtásával. Mint ahogy az ihletet nem szabad elnyomni, úgy a bűnös hajlamot sem. Az eftéle elmésségektől csak úgy hemzseg WILDE Dorianja. Jellemző reá nézve, hogy a bűnös hajlam és az alkotó ihlet között valami rokonságot lát. És ebben bizonyos tekintetben igaza is van, mert a decadens íróknak és művészeknek ihlete valóban rokonul a bűnös hajlammal. Hiszen gyönyört lelnek a közönség ítéletének megtévesztésében, és virtust csinálnak abból, hogy a lelki romlást megtisztulási folyamatnak tüntessék föl. WILDE százféle elmés fordulattal

támadja meg a lelkiismeret létjogosultságát. íme pl. egy jellemző aphorismája: »Lelkiismeret és gyávaság voltaképen azonosak. A lelkiismeret csak nyilvános üzlet czégre az összeszövetkezett két üzlettársnak.«

Szóval WILDE gyönyörűen világítja meg azt a törekvést, mely a helyesnek és helytelennek határait elhomályosítani iparkodik s melyet szellemi decadentiának neveztem. De egy-szersmind feltárni is iparkodik e beteges törekvés kútforrásait is. DORIÁNNAK tulajdonképeni bűne a gyönyörhajsászat, a szokatlan új meg új sensatiók vadászata. Élni, csak élni e gyönyörű életet és semmi élvet el nem szalasztani, ez az ő jelszava. Örök fiatalság, határtalan szenvedélyek, raffinait titkos gyönyörök, vad élvezetek és még vadabb bűnök: ez az élet egyedüli tartalma és eszménye. Még elmélkedni sem érdemes másról, mint az élvhajsásatról. Századunknak, mondja WILDE, semmire sincs oly égető, keserves szüksége, mint: egy új hedonismusra, vagyis a kéj vadászat új s magasabb bölcséletére. És milyen ártatlan képpel mondja ezt. Mintha nem is látná művelődésünk alapbaját: a hedonismus-ban való fuldoklást. Avagy talán kell-e mondanom, hogy a korunkat jellemző sajtáságos elfajulás nem a hedonismus hiányából, hanem éppen ellenkezőleg a hedonismus mérhetetlen túltengéséből származik. WILDE természetesen a hedonismus, vagy mondjuk inkább magyarán a korlátatlan kéjvadászat álláspontjára helyezkedik és hogy ezt fölmagasztalhassa, a nagyszabású szépségcultus színében tünteti föl.

Régi fortély a beteges kéjenczség lovagjainak, hogy a szépségimádatnak papjai gyanánt lépnek föl. De hogy miféle szépségimádat ez, arról a következő aphorismák tesznek ékes tanúbizonyságot: »Mindennel tudok rokonszenvezni, csak a nyomorral nem. .. Nagyon is rút, visszataszító és borzalmas. Valami beteges vonása a mi korunknak, hogy részvétet érez a nyomorral... A tizenkilencedik század eme részvétnek elpazarlása által jutott csődbe« . . . sat. sat. A szépségimádat nevében megtámadta tehát a szegénység és nyomor iránt való részvétünket. Valósággal rossz néven veszi, ha a szegénynek kenyeret, a koldusnak ruhát ad a jótékony lélek. A magasabb szépségimádat ugyanis tiltakozik az ilyen alacsony nyárspolgári ténykedés ellen. »Életünk célja ugyanis

az önfeljesztés... De az emberek megfélelkeznek a legmagasabb kötelességről, az önmaguk iránt való kötelességről. Mindannyian résztvevő lelkek – kenyeret adnak az éhezőknek, ruhát a koldusnak.« Úgy-e, hogy ez rettenetes: Úgy-e, hogy korunk decadentiája a szegénység iránt való részvétebből ered! Így tanítja ezt a WILDE-féle magasabb szépség-cultus, illetve a NIETZSCHE-féle Herrenmoral. Ugyanaz a WILDE azonban, aki szépségcultusával tüntet, a legaljasabb londoni lebuták, kerítőhelyek, ópiumcsárdák hírhedt látogatója volt, aki legfőbb örömét a piszkos csöcselékkel való testi-lelki mulatozásban találta. Szépség cultusa pedig ott éri el tetőpontját, ahol a női szépség iránti érzékét elveszti, és a férfi-idomokról kezd olynemű aesthetikai magasztalással beszélni, mintha azok női idomok volnának. A legmagasabb szépségimádat tehát a perversitásban nyilatkozik meg.

Lássuk tisztán, hogy a modern decadens szellem lényegét a korlátlan kéjencség alkotja, mely azonban perversus hajlamait a magasabb szépség-cultus, a művészetimádat vagy mondjuk röviden az aesthetaság alá rejti. Aesthetaság alatt tehát értem a költészet és művészetek látszólagos szeretete mögé bújó határtalan gyönyör vadászatot. Az aesthetaság rontja meg a mai szépirodalommal és művészetekkel egyetemben a művelt osztályok physisai egészségét is. Én magam a szépirodalomnak és művészeteknek imádoja vagyok és gyönyört lelek abban, hogy a művészi alkotó ihlet titkait tudományosan föltárjam. Meg vagyok győződve, hogy a szépirodalom és a művészetek az emberi nem haladásának első rangú és nélkülözhetetlen tényezői. Át vagyok hatva attól a tudattól, hogy kedélyéletünk kiművelése nélkül egyáltalán nincsen műveltség, nincsen cultura. És tudom, hogy a kedély kiművelésének nagy iskoláját a szépirodalom és a művészetek képviselik. Mindazonáltal megvallom, hogy ha a modern aesthetákat szemlélem, kikről csak úgy lerí a testi-lelki degeneratio (elannyira, hogy az ember szeretné őket összefogdosztani és sanatoriumokba elhelyeztetni), akkor olyan undor fog el, hogy már-már igazságtalanná leszek minden szépirodalommal és művészettel szemben.

Különösen a mi magyar művelődésünkre nézve roppant veszedelmet rejt magában a fenti értelemben vett aesthetaság.

A mi szellemi életünknek ugyanis egyik legnagyobb baja, hogy nincsen érzékünk a tudomány jelentősége iránt, nem találunk gyönyört a tisztán bűvártehetségek és értelmi erők kifejlésztésében, hanem szerelmesek vagyunk a csillogó phrasisokba, metaphorákba, hasonlatokba, elannyira, hogy a színes, képes beszédért szinte odaadjuk az üdvösségünket. Ez a magyar morbus aestheticus. Más nemzetek, mint például a francia, olasz, német, angol is szenvednek ebben a nagy betegségben, de e nemzetek lelkesednek a tudományokért és lelki erejük nagy hányadát az emberi tudás előbbrevitelére fordítják, holott mi magyarok szellemi erőinket főként szép és hazug phrasisok gyártására használjuk föl. Ez a magyar morbus aestheticus különben szoros kapcsolatban van a magyar morbus politicussal. Politikai helyzetünk okozza, hogy nálunk a közéletet egyrészt olyan alakok lepik el, akiket Ausztria felhasznál a magyar önállósági törekvések megrontására, másrészt pedig olyan alakok, akik önállósági phrasisokkal hitegetik a hiszékeny népet. Nehéz eldönteni, hogy közéleti szereplőink melyik fajtája zúdít ránk nagyobb veszedelmet. Akárhányszor ugyanis ugyanaz a politikus egyesíti magában az önállósági phrasisokkal való hitegetést lefelé és a legszélsőbb servilismust fölfelé. Ezzel a morbus politicussal párhuzamosan fejlődik ki nálunk a specifikus magyar morbus aestheticus is. Kétféle ámitómesterség áll ugyanis az aesthetika terén egymással szemben, épp úgy mint a politikában. Az egyik üres magyarkodó phrasisokkal akarja bizonyítgatni, hogy ő faj magyar; a másik épp oly üres, de idegenszerűbb phrasisokkal hirdeti, hogy ő européer, vagyis decadens szellemű, tehát előkelőbb író. És mialatt a két párt felesel, egy-egy igazán jeles írónk hatástalanul működhetik köztünk, és megértetlenül költözhetik abba a szebb hazába, ahol üres phrasisok többé nem rontják a levegőt.

A morbus politicus és aestheticus, mely nálunk volta-képpen egy nagy betegséget alkot, csak úgy ellensúlyozható némiképpen, ha az újabb nemzedékben föl tudjuk kelteni az üres phrasisok cultusával szemben a tudomány igazi szeretetét. Olyan nemzedékre van szükségünk, mely a fenti értelemben vett aesthetaságot megutálta és a magyarságot bele akarja vinni a nyugoti nemzetekkel való tudományos ver-

senybe. A magyar nemzet újjászületése csak akkor következhetik el, ha a magyar értelmiség arra lesz büszke, hogy a tudomány egyik vagy másik szakmájában fölülmúlta a német, angol és francia nemzetet. Amíg a phrasis uralkodik nálunk, amíg elvetemült aestheták hangadók lehetnek az irodalomban, addig nemzeti megújhodásról szó sem lehet.

De midőn a tudományos szellem dicsőségét hirdetem és azt vallom, hogy társadalmunkat a tudomány erejével kell meggyógyítanunk: könnyen azt a félreértést kelthetem, mintha a tudomány fölmagasztalását a művészetek lekicsinylésére akarnám fölhasználni és mintha a modern decadentiát és degeneratiót tisztán a szépirodalom és a művészetek romlásából akarnám kimagyarázni. Ettől azonban én vajmi távol állok; sőt mondhatom, hogy a művelt Nyugotnak szellemi elfajulását első sorban nem is az aesthetika, hanem a tudományos és philosophiai szellem bizonyos megtévedéséből vélem levezethetni.

A mi korunk rajong a természettudományokért, de fájdalom, ebbe a rajongásba bizonyos beteges hajlandóságot visz bele. A művelt közönség, ha természettudományokról van szó, mindjárt a technika úgynevezett csodáira gondol és a technika e csodáiért – úgy látszik – főként azért lelkesedik, mert azt hiszi, hogy újabb kényelmi eszközökre, újabb gyönyörökre, érzéki élvezetekre tehet szert, sőt talán azt képzei, hogy a természettudományok híres haladása végül oda fogja juttatni az emberiséget, hogy fölmenti minden munka alól, eldorádóvá varázsolván át az egész földi életet. Szóval igen sokan a természettudományt és a tudományt általában csak az emberiség-hatalmi eszközének és a korlátatlan élvhaj hárszat tolvaj kulcsának tekintik. Szóval ugyanaz a feneketlen gyönyörvadászat, mely az aesthetaság mögött lappang, fertőzi meg a tudomány jelentőségéről alkotott fölfogásokat is.

Nem lehet tehát eléggé hangsúlyoznunk azt, hogy a természettudomány igazi jelentősége csakis abban rejlik, hogy a természeti erők fölött nyert újabb és újabb hatalmunk, voltképpen az emberi szellemnek újabb és újabb megdicsőülése. Az emberi szellem megdicsőüléséért küzd az emberiség; de mert az emberi szellem fensőbbisége sehol sem tűnik ki oly kézzelfoghatóan, mint a természeti erők leigázásában, hát

könnyen érhető, hogy lelkesedünk a természettudományok haladásáért. Az volna csak az igazi baj, ha nem lelkesednénk érte. Ámde a természeti erők leigázása csak ott éri el tetőpontját, ahol az ember a saját szervezetében rejlő természeti erők, ösztönök és szenvedélyek fölött uralkodni megtanul. Ki minél tökéletesebb művészettel tudja kormányozni a saját szervezetében rejlő természeti erőket és indulatokat, vagyis akiben legjobban megdicsőül az emberi szellem ereje, az érdemi legmagasabb becsülésünket. A technika legnagyobb csodája az, ha az ember elsajátítja azt a csodálatos technikát, mely által fejedelmévé lesz a szervezetében szendergő természeti hatalmoknak. Ha ennek a fejedelmi technikának tökéletesítésére fogunk törekedni, akkor legyőzhetjük korunk decadens szellemi irányzatát.